

**Д.І. ДЕМА, І.В. АБРАМОВА,
Л.В. НЕДІЛЬСЬКА, І.А. ШУБЕНКО, В.М. ТРОКОЗ**

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

*Навчальний посібник,
2-е видання перероблене і доповнене*

*За загальною редакцією
кандидата економічних наук, професора Д.І. Деми*

Київ • Алерта • 2013

УДК 519.63:336.131

ББК 65.26

Р93

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою спеціаліста зі спеціальності «Фінанси та кредит» лист №1/11-11256 від 09.12.10 р.

Рецензенти:

Грушко В.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і банківського бізнесу Вищого навчального закладу «Університет економіки і права «КРОК»;

Цаль-Цалко Ю.С. – доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної роботи Житомирського національного агроекологічного університету;

Шинін В.В. – кандидат економічних наук, доцент, начальник Житомирського територіального управління Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Р93 Ринок фінансових послуг: навч. посібник / Д.І. Дема, І.В. Абрамова, І.А. Шубенко, Л.В. Недільська, В.М. Трокоз. [2-е вид. перероб. і допов.]. – К.: Алєрта, 2013. – 376 с.

ISBN 978-617-566-217-5

У навчальному посібнику розкрито суть та значення ринку фінансових послуг в економічній системі держави. Висвітлено економічний зміст та порядок надання фінансових послуг на ринках позикового та акціонерного капіталу, цінних паперів та похідних фінансових інструментів, валютному та страховому ринках. Особливу увагу приділено проблемам становлення, розвитку та державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні. До кожного розділу навчальний посібник містить питання для самоперевірки, тестові завдання, задачі та перелік рекомендованої літератури для поглибленого вивчення курсу.

Призначено для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, викладачів, магістрів, аспірантів, слухачів факультетів післядипломної освіти. Посібник буде корисним також спеціалістам-практикам фондового, кредитного та валютних ринків, підприємцям, менеджерам підприємств та організацій.

УДК 519.63:336.131

ББК 65.26

© Дема Д.І., Абрамова І.В.,

Шубенко І.А. та ін., 2013.

© Видавництво «Алєрта», 2013.

ISBN 978-617-566-217-5

ЗМІСТ

Вступ.....	7
------------	---

РОЗДІЛ 1 ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Суть та значення ринку фінансових послуг	9
1.2. Зміст, особливості та класифікація фінансових послуг	12
1.3. Структура ринку фінансових послуг	15
1.4. Механізм функціонування ринку фінансових послуг	18
<i>План семінарського заняття .....</i>	<i>22</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	<i>22</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>22</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>22</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>24</i>

РОЗДІЛ 2 ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

2.1. Особливості формування ринку акціонерного капіталу	25
2.2. Формування вартості акцій на фондовому ринку	30
2.3. Показники, що характеризують якість акцій.....	32
2.4. Загальна характеристика послуг на ринку акціонерного капіталу	36
<i>План семінарського заняття .....</i>	<i>43</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	<i>43</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>44</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>44</i>
<i>Задачі .....</i>	<i>45</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>46</i>

РОЗДІЛ 3 ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ

3.1. Загальна характеристика послуг на ринку позикового капіталу	47
3.2. Банківське кредитування	49
3.3. Факторингові та форфейтингові послуги	52
3.4. Лізингові послуги.....	60
<i>План семінарського заняття .....</i>	<i>66</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	<i>67</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>67</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>67</i>
<i>Задачі .....</i>	<i>71</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>74</i>

РОЗДІЛ 4

РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

4.1. Послуги комерційних банків та їх види.....	75
4.2. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів комерційних банків.....	77
4.3. Посередницькі та гарантійні послуги комерційних банків.....	83
4.4. Консультативні послуги.....	85
4.5. Трастові (довірчі) послуги.....	87
4.6. Фінансовий інжиніринг.....	88
4.7. Інші послуги банків.....	90
<i>План семінарського заняття.....</i>	<i>94</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів.....</i>	<i>94</i>
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>94</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>95</i>
<i>Задачі.....</i>	<i>96</i>
<i>Рекомендована література.....</i>	<i>97</i>

РОЗДІЛ 5

ПОСЛУГИ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

5.1. Економічна суть і функції небанківських фінансових установ.....	98
5.2. Послуги фінансових компаній.....	102
5.3. Діяльність кредитних спілок на ринку фінансових послуг.....	104
5.4. Послуги ломбардів.....	114
5.5. Діяльність установ накопичувального пенсійного забезпечення.....	118
5.6. Діяльність інститутів спільного інвестування.....	127
<i>План семінарського заняття.....</i>	<i>132</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів.....</i>	<i>132</i>
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>132</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>133</i>
<i>Рекомендована література.....</i>	<i>135</i>

РОЗДІЛ 6

ПОСЛУГИ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

6.1. Валютний ринок та його учасники.....	136
6.2. Відкриття та ведення рахунків в іноземній валюті.....	141
6.3. Послуги на міжбанківському валютному ринку.....	144
6.4. Послуги на біржовому валютному ринку.....	151
6.5. Послуги фінансових установ при міжнародних розрахунках.....	155
6.6. Інші послуги на валютному ринку.....	160
<i>План семінарського заняття.....</i>	<i>160</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів.....</i>	<i>161</i>
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>161</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>161</i>
<i>Задачі.....</i>	<i>164</i>
<i>Рекомендована література.....</i>	<i>166</i>

РОЗДІЛ 7 ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

7.1. Загальна характеристика фінансових послуг на ринку цінних паперів.....	167
7.2. Послуги з обслуговування випуску та торгівлі цінними паперами	171
7.3. Діяльність з надання послуг щодо зберігання цінних паперів	174
7.4. Діяльність з надання розрахунково-клірингових послуг	179
7.5. Послуги з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів	182
7.6. Послуги по організації торгівлі цінними паперами.....	185
7.7. Послуги з управління цінними паперами.....	189
7.8. Інформаційні послуги на ринку цінних паперів	191
<i>План семінарського заняття .....</i>	<i>205</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	<i>205</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>206</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>206</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>211</i>

РОЗДІЛ 8 ПОСЛУГИ НА РИНКАХ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

8.1. Загальна характеристика послуг на ринках похідних фінансових інструментів	212
8.2. Поняття хеджування. Хеджування та страхування ризиків на фінансовому ринку	214
8.3. Види та методи хеджування.....	216
8.4. Механізм хеджування ф'ючерсними контрактами	220
8.5. Послуги з хеджування форвардними контрактами.....	223
<i>План семінарського заняття .....</i>	<i>229</i>
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	<i>229</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>229</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>230</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>234</i>

РОЗДІЛ 9 ПОСЛУГИ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ

9.1. Загальна характеристика страхування та страхових послуг	236
9.2. Сутність страхових послуг та особливості їх реалізації.....	243
9.3. Послуги у сфері особистого страхування.....	250
9.4. Послуги у сфері майнового страхування.....	267
9.5. Послуги у сфері страхування відповідальності	278
<i>План практичного заняття .....</i>	<i>297</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>297</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>298</i>
<i>Задачі .....</i>	<i>302</i>
<i>Рекомендована література .....</i>	<i>304</i>

РОЗДІЛ 10
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

10.1. Суть та форми державного регулювання ринку фінансових послуг	306
10.2. Органи, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг	308
10.3. Діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	309
10.4. Повноваження Національного банку України на ринку фінансових послуг	315
10.5. Повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку	318
<i>План семінарського заняття .....</i>	319
<i>Теми фіксованих виступів та рефератів .....</i>	320
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	320
<i>Тестові завдання .....</i>	321
<i>Рекомендована література .....</i>	323
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ	324
Додатки	334
<i>Додаток А .....</i>	334
<i>Додаток Б .....</i>	358
<i>Додаток В .....</i>	364
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	370

ВСТУП

Ринок фінансових послуг як складова фінансового ринку являє собою сферу різноманітних послуг, що надаються суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі і громадянам у процесі їх фінансової діяльності. Фінансові послуги за своєю структурою дуже різні, вони можуть мати риси кредитних операцій, операцій оренди, страхування тощо, проте всі вони раціонально доповнюють мобілізацію і використання фінансових ресурсів в інших підсистемах фінансової системи держави. Тому вивчення діяльності ринку фінансових послуг є важливим етапом підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Предметом дисципліни «Ринок фінансових послуг» є вивчення діяльності фінансових інститутів, особливостей їх взаємодії між собою та з іншими учасниками ринку фінансових послуг, ознайомлення з механізмом надання окремих видів фінансових послуг.

Метою дисципліни «Ринок фінансових послуг» є підготовка кваліфікованих фахівців економічного профілю, які б володіли теоретичними основами та практичними навиками у галузі фінансових послуг.

Завдання дисципліни допомогти майбутнім фахівцям сформувавши комплексне розуміння взаємозв'язків на ринку фінансових послуг та системи спеціалізованих фінансових інститутів; визначити роль держави та основні напрямки державної політики в галузі регулювання ринку фінансових послуг.

Навчальний посібник допоможе студентам з'ясувати:

- суть, значення та структуру ринку фінансових послуг;
- специфіку та види фінансових послуг, механізми їх надання;
- суть андеррайтингових, агентських, лізингових та факторингових послуг;
- основи брокерської та дилерської діяльності;
- прийоми та методи використання основних та похідних фінансових інструментів на ринку фінансових послуг;
- основні види та механізми укладання угод на ринку фінансових послуг;
- основні принципи ціноутворення у форвардних і ф'ючерсних контрактах;
- відмінності між ф'ючерсами та форвардами;

- роль фінансових посередників в укладанні опціонних та своп угод тощо.

До кожної теми навчальний посібник містить перелік основних понять і категорій, контрольних питань, тестових завдань та задач, які допоможуть студентам повторити та закріпити вивчений матеріал. Робота з посібником буде ефективною у поєднанні з уважним і осмисленим вивченням відповідних законодавчих та нормативно-правових документів, навчально-методичної та періодичної літератури.

Розділ 1

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Рух фінансових потоків в економіці є необхідною умовою забезпечення безперервного відтворювального процесу. Учасники економічних відносин вирішують проблеми фінансового забезпечення своєї діяльності шляхом купівлі-продажу фінансових ресурсів. Сферу економічних взаємовідносин з приводу купівлі-продажу фінансових ресурсів називають **фінансовим ринком**.

На ранніх етапах розвитку фінансових взаємовідносин угоди купівлі-продажу фінансових ресурсів укладались безпосередньо між власником і споживачем капіталу. Проте по мірі зростання світового багатства і масштабів виробництва обсяги таких угод значно збільшились, а умови їх виконання суттєво ускладнились. Тому з метою обслуговування руху капіталу від власника до споживача почали з'являтися фінансові посередники, які не тільки спростили рух капіталу, а й урізноманітнили фінансові відносини великою кількістю фінансових послуг.

Ступінь розвитку фінансового ринку характеризується кількістю фінансових посередників і різноманітністю фінансових послуг, що вони надають. На розвиненому ринку здійснюють свою діяльність велика кількість фінансових посередників, які за невелику плату надають різні види фінансових послуг.

Ринок фінансових послуг є сферою діяльності фінансових посередників з метою надання та споживання певних фінансових послуг. Він є особливою формою організації руху фінансових ресурсів в економічній системі, яка за своїм призначенням забезпечує юридичним,

фізичним особам і державі належні умови для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних грошових засобів.

За економічною сутністю **ринок фінансових послуг** – це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі продажу тимчасово вільних коштів та цінних паперів.

Об'єктами відносин на цьому ринку є фінансові послуги, що надаються юридичним і фізичним особам, які є власниками і користувачами фінансових активів, операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством і за рахунок залучених від інших осіб активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів¹.

Суб'єктами ринку фінансових послуг виступають власники фінансових ресурсів, їх користувачі, фінансові посередники, держава в особі спеціальних органів нагляду та контролю. Фінансовими посередниками є особи, які сприяють у налагодженні контактів і укладанні угод між власниками і користувачами фінансових ресурсів. Роль таких осіб виконують фінансові установи.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» **фінансова установа** – це юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг та внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг².

При обслуговуванні учасників ринку одні фінансові установи надають лише окремий спектр послуг, який в цілому і визначає їх роль на ринку, а інші – широкий. До останніх належать комерційні банки, які окрім основних банківських послуг, здійснюють велику кількість операцій від імені та за рахунок клієнтів на ринку позикових капіталів, фондовому ринку, валютному ринку. Спеціалізовані фінансові

---

¹ Горбач, с. 21

² Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III

інститути надають, як правило, одну або декілька видів послуг. Тому з організаційної точки зору **ринок фінансових послуг** є сукупністю фінансових установ, що забезпечують рух коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів.

Теоретично можна уявити ситуацію, коли економічні суб'єкти будують свої взаємовідносини прямо, не звертаючись до посередників. Проте організація таких відносин була б для них і суспільства набагато дорожчою, уповільненою, високо ризиковою і незручною.

Переваги фінансового посередництва проявляються у наступному:

- можливості для кожного окремого кредитора оперативно розмістити вільні кошти в дохідні активи, а для позичальника – оперативно мобілізувати необхідні ресурси;
- скорочення витрат економічних суб'єктів на формування вільних коштів, розміщення їх у дохідні активи та запозиченні додаткових коштів, оскільки всі витрати бере на себе посередник (фінансовий посередник також витрачає значні кошти, але завдяки великим обсягам виконуваних операцій, їх оптовому характеру, вартість кожної окремої операції коштує значно дешевше);
- послаблення фінансових ризиків для економічних суб'єктів, оскільки більшість з них перекладається на посередника (це стає можливим завдяки широкій диверсифікації посередницької діяльності, створенню спеціальних систем страхування та захисту від фінансових ризиків);
- збільшення дохідності позикових капіталів дрібних власників, завдяки зменшенню фінансових ризиків, скороченню витрат на здійснення фінансових операцій та відкриттю доступу до високодохідного бізнесу (фінансові посередники концентруючи капітал дрібних власників, мають можливість спрямувати його у високодохідні проекти);
- можливості урізноманітнити відносини між кредиторами і позичальниками шляхом надання додаткових послуг, які беруть на себе фінансові посередники.

Створюючи сприятливі умови для економічних суб'єктів, фінансові посередники позитивно впливають на кругообіг капіталу в процесі розширеного відтворення, розвиток виробництва, торгівлі, інших сфер економіки.

1.2. ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» дає визначення *фінансових послуг* як операцій, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших фізичних осіб активів, з метою отримання прибутків або збереження реальної вартості активів.

Згідно ст. 4 зазначеного закону фінансовими вважаються такі послуги:

- випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування;
- кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- довірче управління фінансовими активами;
- діяльність з обміну валют;
- залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;
- фінансовий лізинг;
- надання грошей у позику;
- надання гарантій та поручительств;
- переказ грошей;
- послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення;
- торгівля цінними паперами;
- факторинг;
- інші операції³.

Право на здійснення операцій з надання фінансових послуг надається фінансовим установам, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності. Виключне право або інші обмеження щодо надання окремих фінансових послуг встановлюються законами про діяльність відповідної фінансової установи та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг. Надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів має право на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа.

³ Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III

Можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, виданими в межах їх компетенції.

Фінансові послуги відповідно до ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» надаються суб'єктами підприємницької діяльності на підставі договору.

Договір, якщо інше не передбачено законом, повинен містити:

- 1) назву документа;
- 2) назву, адресу та реквізити суб'єкта підприємницької діяльності;
- 3) прізвище, ім'я і по батькові фізичної особи, яка отримує фінансові послуги, та її адресу;
- 4) найменування, місцезнаходження юридичної особи;
- 5) найменування фінансової операції;
- 6) розмір фінансового активу, зазначений у грошовому виразі, строки його внесення та умови взаєморозрахунків;
- 7) строк дії договору;
- 8) порядок зміни і припинення дії договору;
- 9) права та обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- 10) інші умови за згодою сторін;
- 11) підписи сторін.

При укладенні договору юридична або фізична особа мають право вимагати у суб'єкта підприємницької діяльності надання балансу або довідки про фінансове становище, підтверджені аудитором (аудиторською фірмою), а також бізнес-план, якщо інше не передбачено законодавством України.

Підстави, порядок та правові наслідки припинення дії договорів про надання фінансових послуг визначаються цивільним законодавством, законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг, а також укладеними відповідно до них договорами⁴.

Наявність значної кількості фінансових послуг обумовлює необхідність їх класифікації (рис. 1.1).

---

⁴ Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III

Рис. 1.1. Класифікація фінансових послуг

За умовами передачі фінансових ресурсів в користування фінансові послуги доцільно поділити на ті, що надаються на ринку акціонерного та позикового капіталів. На *ринку позикового капіталу* фінансові посередники забезпечують передачу ресурсів на визначений термін та під проценти за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів. До фінансових послуг на ринку позикового капіталу належать: надання грошей у позику банківськими та небанківськими кредитно-фінансовими установами, фінансовий лізинг, факторинг та форфейтинг, надання гарантій та поручительств тощо.

На *ринку акціонерного капіталу* фінансові посередники забезпечують вкладання ресурсів одних економічних суб'єктів в діяльність інших на невизначений термін. При цьому інвестор отримує право на частину прибутку у вигляді дивіденду, право співвласності на активи підприємства і повністю поділяє підприємницькі ризики з іншими акціонерами підприємства.

За видами фінансових інструментів, які застосовують фінансові посередники, виділяють послуги на валютному ринку, на ринку цінних паперів, на ринках похідних фінансових інструментів, а також послуги на страховому ринку. *Послуги на валютному ринку* пов'язані з обслуговуванням обігу іноземних валют на території України. Слід

зазначити, що в країнах з розвиненими економічними системами, спектр валютних послуг є досить обмеженим, оскільки переважна більшість платежів здійснюється з використанням стабільних національних валют. *Послуги на ринку цінних паперів* передбачають діяльність по перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційному, інформаційному, технічному, консультативному та іншому обслуговуванню випуску та обігу цінних паперів.

Послуги на ринках похідних фінансових інструментів здійснюються за допомогою строкових угод, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів. Строкові угоди надають можливість здійснити страхування від ризиків цінних змін на той або ж інший вид активу на реальному ринку. *Послуги на страховому ринку* забезпечують процес купівлі-продажу специфічного товару – страхового захисту, формують попит і пропозицію, а також впливають на ціну даного товару.

За інституційними ознаками фінансові послуги поділяють на послуги банківських установ та послуги небанківських фінансових установ. *Послуги банківських установ* реалізують комерційні, ощадні, інвестиційні та інші банківські інститути. Вони надають широкий спектр послуг різним суб'єктам економіки від залучення і розміщення грошових вкладів та кредитів до розрахунково-касового обслуговування клієнтів, операцій з цінними паперами, довірчих операцій, надання консультаційних послуг тощо. *Послуги небанківських фінансових установ* здійснюють кредитні спілки, ломбарди, пенсійні фонди, фінансові компанії та ін. Вони, як правило, надають одну або ж декілька послуг своїм клієнтам.

1.3. СТРУКТУРА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Правова основа функціонування ринку фінансових послуг в Україні закладена Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», прийнятим Верховною Радою України в 2001 р. Цей закон визначає поняття, принципи, систему фінансових операцій, державного нагляду і захисту інтересів учасників фінансових послуг.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг», *ринки фінансових послуг* – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів⁵.

Суб'єктами ринку фінансових послуг є непрофесійні учасники ринку – юридичні особи, населення, професійні учасники ринку – фінансові посередники, інститути інфраструктури, держава, а також іноземні учасники ринку.

Організаційна структура ринку фінансових послуг подана на рис. 1.2.

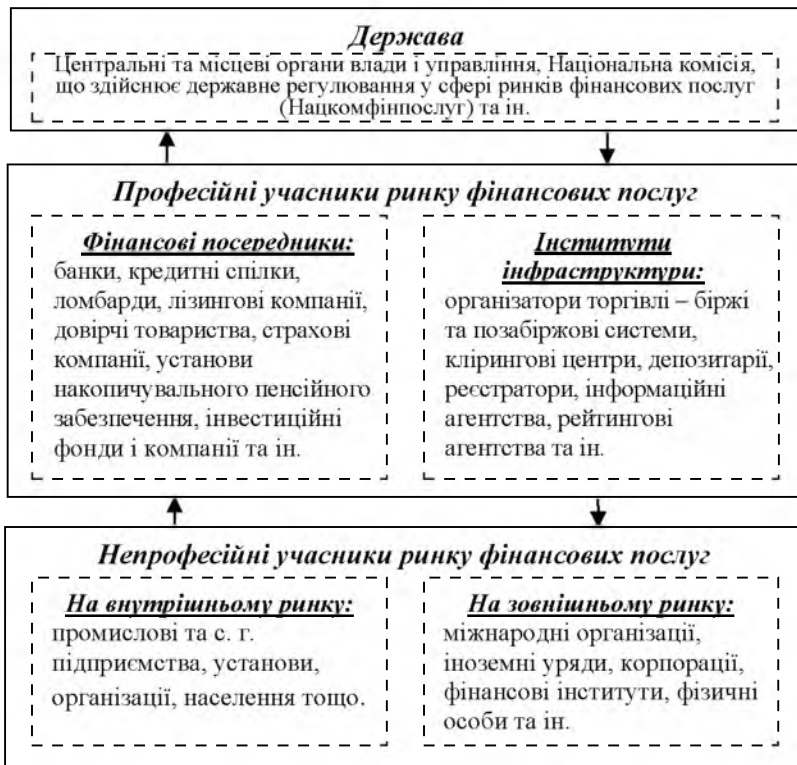

Рис. 1.2. Організаційна структура ринку фінансових послуг

⁵ Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III

Професійними учасниками ринку фінансових послуг є фінансові посередники – банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії тощо. Саме вони забезпечують процеси акумуляції, розподілу та перерозподілу вільних фінансових ресурсів, переміщення коштів від кредиторів до позичальників, зменшують ризики і витрати, пов'язані з інвестуванням коштів, а також стабільне та впорядковане функціонування ринку.

Крім фінансових посередників, які забезпечують ефективне розміщення капіталів серед галузей економіки, значну роль на ринку фінансових послуг відіграють *інститути інфраструктури* – біржі та позабіржові системи, клірингові центри, депозитарії, реєстратори, інформаційні агентства, рейтингові агентства та ін.

Непрофесійні учасники ринку фінансових послуг – це юридичні особи, резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, виключаючи фінансові послуги. До інститутів поза фінансової сфери належать промислові та сільськогосподарські підприємства, корпорації, установи, організації тощо. Разом з іноземними учасниками ринку вони виступають потенційними споживачами фінансових послуг. Населення виступає споживачем фінансових послуг, залучаючи кредитні ресурси чи вкладаючи кошти в різноманітні фінансові активи.

Держава може виступати як в ролі споживача фінансових послуг, розміщуючи через фінансових посередників свої боргові зобов'язання чи інвестуючи діяльність суб'єктів господарювання, так і виконувати специфічну і дуже важливу функцію – регулювання ринку фінансових послуг, яка полягає в здійсненні державою комплексу заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за діяльністю фінансових посередників та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

1.4. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

В умовах ринкової економіки процес мобілізації тимчасово вільних грошових засобів фізичних і юридичних осіб та їх перерозподілу між секторами економіки відбувається на ринку фінансових послуг. Щорізноманітніша, з погляду суб'єктів і розмірів структура заощаджень та інвестицій, то більшою є потреба в існуванні ринку фінансових послуг. Розвиток ринку фінансових послуг значною мірою відображає гнучкість фінансової системи і швидкість її пристосування до змін в економічному та політичному становищі країн, а розвинуті фінансові ринки стимулюють і посилюють фінансові потоки в економіці та зменшують суспільні витрати і, зокрема, витрати кожного учасника ринку.

Саме цей ринок має істотний вплив на розвиток економіки країни в цілому та її регіонів, адже кожна підприємницька структура повинна постійно співпрацювати з інститутами ринку фінансових послуг, від їх розвитку залежить діяльність суб'єктів господарювання і, у свою чергу, без ефективного функціонування національної економіки неможливим є процес створення досконалого ринку фінансових послуг.

Ринок фінансових послуг є особливим механізмом взаємодії власників заощаджень, реальних інвесторів і фінансових посередників, що ґрунтується на добровільній договірній основі та принципах економічної доцільності і забезпечує на основі попиту й пропозиції мобілізацію заощаджень і їх трансформацію в капіталовкладення.

В економічних системах країн із розвиненою ринковою економікою ринок фінансових послуг відіграє важливу роль, яка визначається певними функціями. До них слід віднести:

1. Мобілізація тимчасово вільного капіталу.

Одним із понять, через яке розкривається суть ринку фінансових послуг, є «заощадження» – частина використовуваного доходу, яка не витрачається на споживання. Економісти багато уваги приділяють рівню заощаджень, тому що вони є єдиним джерелом інвестицій, від яких залежить економічний розвиток країни.

2. Визначення найефективніших напрямів використання капіталу в кредитній та інвестиційній сферах і розподіл акумульованого капіталу між кінцевими споживачами.

Механізм функціонування ринку фінансових послуг забезпечує виявлення обсягу та структури попиту на окремі фінансові активи і своєчасне його задоволення в розрізі всіх категорій споживачів, які мають тимчасову потребу в залученні капіталу із зовнішніх джерел, а також виявляє найбільш ефективні сфери і напрями інвестиційних потоків з позиції забезпечення високого рівня доходності капіталу.

Пройшовши через ринок фінансових послуг, фінансові ресурси трансформуються у фінансові фонди (кошти, які безпосередньо призначені для реального інвестування), а частина заощаджень – у реальні інвестиції.

3. Формування ринкових цін на окремі фінансові інструменти і послуги, які найповніше відображають співвідношення між попитом і пропозицією.

Ринковий механізм ціноутворення протилежний державному, хоча і перебуває під певним впливом державного регулювання. Він дозволяє повністю врахувати поточне співвідношення між попитом і пропозицією за різними фінансовими інструментами, яке формує відповідний рівень цін на них; максимально задовольнити економічні інтереси продавців і покупців фінансових активів.

4. Здійснення посередництва між продавцем і покупцем фінансових інструментів.

Фінансове посередництво сприяє прискоренню не тільки фінансових, а й товарних потоків, забезпечує мінімізацію пов'язаних із цим суспільних затрат, оскільки фінансові посередники добре ознайомлені зі станом поточної фінансової кон'юнктури, умовами здійснення угод за різними фінансовими інструментами і в невеликий термін можуть забезпечити зв'язок між покупцями і продавцями. Головні форми прояву цієї функції, які при детальному розгляді можуть трактуватися як самостійні функції, є:

- надання банками кредитів для формування підприємствами фондів інвестицій;
- формування фінансових фондів шляхом продажу облігацій;
- формування статутних фондів підприємств через первинне розміщення акцій;
- перерозподіл прав корпоративної власності;
- розподіл і перерозподіл інвестицій.

Вищезазначені функції мають специфіку реалізації залежно від сектора ринку фінансових послуг, однак їх урахування необхідне при

розробленні державної політики регулювання фінансових відносин і побудові моделей прогнозування впливу ринку фінансових послуг на макроекономічну ситуацію.

5. Формування умов для мінімізації фінансового ризику.

Ринок фінансових послуг виробив власний механізм страхування цінового ризику (і відповідну систему спеціальних фінансових інструментів), які в умовах нестабільності економічного розвитку країни і кон'юнктури ринку фінансових послуг дозволяють мінімізувати ризик продавців і покупців фінансових активів, пов'язаний зі зміною цін на них.

6. Прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів.

Забезпечуючи мобілізацію, розподіл та ефективне використання власного капіталу, задоволення короткострокових потреб у ньому окремих суб'єктів господарювання, ринок фінансових послуг сприяє прискоренню обороту капіталу, кожний цикл якого генерує додатковий прибуток і приріст національного доходу в цілому.

Функціонування ринку фінансових послуг підпорядковане дії певного економічного механізму, основу якого становить взаємозв'язок його елементів (рис. 1.3).

Ринку фінансових послуг України притаманні непрозорість і обмежений доступ до інформації, технологій, переліку посередницьких послуг, цін, інститутів. Таким чином функціонування ринку фінансових послуг відбувається в умовах обмеженого попиту та пріоритетності банківських послуг, що зумовлює надмірне коливання цін, відсутність реальної бази для оцінки фінансових інструментів і відповідно призводить до банкрутства окремих банків.

Фактично можна стверджувати, що ринок фінансових послуг України не достатньою мірою враховує потреби реального сектора економіки, населення практично не бере участі в інвестуванні, крім того, рівень законодавчого забезпечення не відповідає міжнародним стандартам.

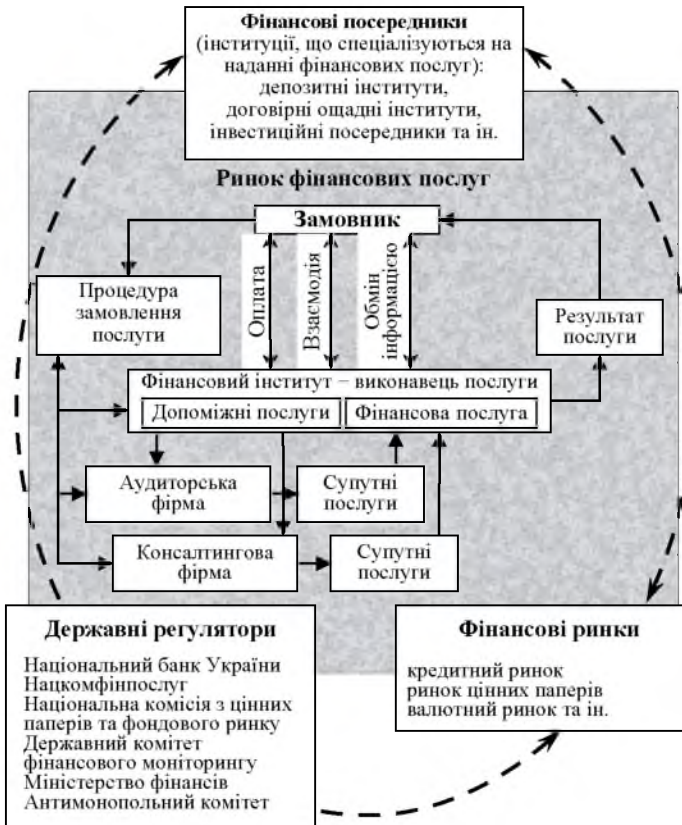

Рис. 1.3. Механізм функціонування ринку фінансових послуг

Практично в усіх регіонах України потужнішим є розвиток кредитного ринку, що відображається в розгалуженій мережі банківських установ, у той час як значно меншим є розвиток небанківських фінансових структур. Разом з тим значна кількість банків більшою мірою зосереджена у Київській, Дніпропетровській і Донецькій областях, тобто в тих регіонах, де є відповідний господарський потенціал, значний розвиток промислового виробництва, куди спрямовуються основні потоки інвестицій, значно вищі доходи населення, ніж в інших регіонах України. Крім того, окремі регіональні фінансові інституції можуть виходити не тільки на державний, а й на світовий рівень.

План семінарського заняття

1. Історичний аспект становлення та розвитку ринку фінансових послуг
2. Суть та значення ринку фінансових послуг
3. Об'єкти та суб'єкти ринку фінансових послуг
4. Зміст, особливості та класифікація фінансових послуг
5. Структура ринку фінансових послуг

Теми фіксованих виступів та рефератів

1. Становлення та розвиток ринку фінансових послуг в Україні.
2. Роль та значення фінансових послуг у структурі світової торгівлі.
3. Роль фінансових посередників на сучасному ринку фінансових послуг.
4. Стан розвитку ринку фінансових послуг в Україні.
5. Перспективи розвитку ринку фінансових послуг в Україні.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає історичний аспект становлення та розвитку ринку фінансових послуг?
2. Розкрийте економічну суть та значення ринку фінансових послуг.
3. Назвіть об'єкти та суб'єкти ринку фінансових послуг.
4. В чому проявляються переваги фінансового посередництва?
5. Охарактеризуйте суть та значення фінансових послуг.
6. Класифікуйте фінансові послуги.
7. Які елементи повинен містити договір про надання фінансових послуг?
8. Визначте роль фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг.
9. Якою є організаційна структура ринку фінансових послуг?
10. Назвіть елементи інфраструктури ринку фінансових послуг.
11. Визначте роль держави в діяльності ринку фінансових послуг.
12. Якими є правові засади функціонування ринку фінансових послуг в Україні?

Тестові завдання

1. За економічною сутністю ринок фінансових послуг – це:
  - а) сукупністю фінансових установ, що забезпечують рух коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів;
  - б) вкладання ресурсів одних економічних суб'єктів в діяльність інших на невизначений термін;

в) економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі продажу тимчасово вільних коштів та цінних паперів.

2. *Фінансові послуги – це:*

а) операції, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших фізичних осіб активів, з метою отримання прибутків або збереження реальної вартості активів;

б) операції, що забезпечують інвестування коштів в основний та оборотний капітал суб'єктів ринку;

в) операції, що забезпечують вкладання ресурсів одних економічних суб'єктів в діяльність інших на невизначений термін.

3. *Визначте, хто з наведених суб'єктів є професійним учасником ринку фінансових послуг:*

а) держава;

б) біржі та позабіржові системи;

в) банківські та небанківські фінансові установи.

4. *На ринку позикового капіталу фінансові посередники забезпечують:*

а) передачу ресурсів на визначений термін та під проценти за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів;

б) вкладання ресурсів одних економічних суб'єктів в діяльність інших на невизначений термін;

в) здійснення операцій економічних суб'єктів з валютними цінностями.

5. *Інститутами інфраструктури ринку фінансових послуг є:*

а) фізичні та юридичні особи;

б) біржі та позабіржові системи;

в) банківські та небанківські фінансові установи.

6. *Послуги на валютному ринку пов'язані з:*

а) перерозподілом фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів;

б) обслуговуванням обігу іноземних валют;

в) здійснюються за допомогою строкових угод.

7. *Послуги на страховому ринку забезпечують:*

а) процес купівлі-продажу специфічного товару – страхового захисту;

б) обслуговування обігу іноземних валют;

- в) перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів.
- 8. *Послуги на ринку цінних паперів передбачають:*
  - а) перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів;
  - б) обслуговування обігу іноземних валют;
  - в) здійснюються за допомогою строкових угод.
- 9. *Послуги на ринках похідних фінансових інструментів здійснюються за допомогою:*
  - а) валютних цінностей;
  - б) цінних паперів;
  - в) строкових угод.
- 10. *Послуги банківських установ реалізують:*
  - а) комерційні, ощадні, інвестиційні та інші банківські інститути;
  - б) кредитні спілки, ломбарди, пенсійні фонди, фінансові компанії та ін.;
  - в) інші фінансові установи.
- 11. *Професійними учасниками ринку фінансових послуг є:*
  - а) фінансові посередники;
  - б) інститути інфраструктури;
  - в) держава.
- 12. *На ринку позикового капіталу фінансові посередники забезпечують:*
  - а) передачу ресурсів на визначений термін та під проценти за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів;
  - б) вкладання ресурсів одних економічних суб'єктів в діяльність інших на невизначений термін;
  - в) перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів.

Рекомендована література

- 1. *Горбач Л.М.* Ринок фінансових послуг: навч. посібник / Л.М. Горбач, О.Б. Каун – К.: Кондор, 2006. – 436 с.
- 2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III.
- 3. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / М.А. Коваленко, Л.М. Радванська, Н.В. Лобанова, Г.М. Швороб. – Херсон: Олді-плюс, 2003. – 572 с.
- 4. *Шелудько В.М.* Фінансовий ринок: підручник / В.М. Шелудько – К.: Знання, 2006. – 535 с.

Розділ 2

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

2.1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

Домінуючою організаційно-правовою формою підприємств у країнах з ринковою економікою є акціонерні товариства (компанії, корпорації). Важливою перевагою такої форми організації підприємства, порівняно з іншими є можливість залучення через фондовий ринок невеликих капіталів багатьох інвесторів і створення великого акціонерного капіталу.

Акціонерний капітал – це кошти інвестовані власниками акціонерного товариства (АТ) в його акції, що відповідає вартості оплаченого капіталу товариства. З іншого боку, акціонерний капітал – це основне джерело формування ресурсів підприємства шляхом емісії акцій та їх продажу з метою залучення додаткових коштів вкладників.

Акціонерний капітал є надзвичайно важливим джерелом економічного розвитку оскільки він має цілу низку переваг порівняно з іншими видами капіталу, а саме:

- залучення фінансових коштів у великих розмірах, необхідних для ефективного функціонування товариства;
- можливість здійснення масштабного виробництва, впровадження інновацій тощо;
- низький рівень ризиковості;
- високий ступінь мобільності корпорації, що проявляється у можливості реалізувати за ринковими цінами основні виробничі фонди, устаткування, товарну продукцію та ін. і цим самим акумулювати значну суму фінансових ресурсів.